

مكارم الأخلاق

Ахлоқи ҳамида

Ахлоқи ҳамида

Муҳаммад ибни Солеҳи Усаймин

Ин рисола ба чанбаҳои гуногуни ахлоқи ҳамида дар муносибат бо Худованд ва мардум мепардозад. Дар он зарурати пазируфтани паёмҳо ва аҳкоми Худованд бо қабул, ризо ва таслим, инчунин сабру шикебой ба тақдири ӯ баён шудааст.

Ҳамчунин рисола соҳаҳои ахлоқи некро дар муомила бо дигарон шарҳ медиҳад, аз ҷумла: худдорӣ аз озору зиён расонидан, саховатмандӣ ва дасти хайр дароз кардан, бо чеҳраи кушода ва табассум бо мардум рӯ ба рӯ шудан ва дигар одобу ғазилатҳои нек. Муаллиф ҳамаи инро бо намунаҳои равшан аз сирати мубораки Паёмбари акрам (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) тавзеҳ медиҳад.

Ахлоқи ҳамида

Таълифи аллома, шайх

Муҳаммад ибни Солеҳи Усаймин

Худованд ӯ, падару модараш ва тамоми мусалмононро биёмурзад.

Ба номи Худованди Бахшандаи

Меҳрубон

Аллоҳ Таъоло ӯро бо ҳидоят ва дини ҳақ фиристонд, то онро бар ҳамаи динҳо пирӯз гардонад. Ӯро дар остонаи қиёмат ҳамчун башоратдиҳанда ва бимдиҳанда,

даъваткунанда ба сӯи Худо бо иҷозати Ё ва чароғи равшангар фиристод.

Паёмбар (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) рисолатро ба мардум расонд, амонатро адо намуд, умматро бо ихлос насиҳат кард ва дар роҳи Худо чунон ки шоиста буд, чиҳод намуд, то он ки яқин (марг) ба ӯ фаро расид.

Сипас Худованд ҳар киро аз бандагони Худ бихост, ба тавфиқи Худ роҳнамоӣ кард. Онҳо даъвати ӯро пазируфтанд ва бо ҳидояти ӯ роҳ ёфтанд.

Ва ҳар киро Худованд ба ҳикмати Худ хор гардонид, аз итоати ӯ (бо кибр) саркашӣ намуда, суҳанаширо дурӯғ шуморид ва аз фармони ӯ сарпечӣ кард. Пас оқибат ба зиён ва гумроҳии ошкор гирифтор шуд. Ҳамду сипос махсуси Худованд аст. Ёро ҳамд мегӯем, аз Ё ёрӣ металабем, аз Ё омурзиш мецоҳем ва ба даргоҳи Ё тавба мекунем. Аз бадихоии нафсҳои худ ва аз оқибати бади амалҳои мон ба Худо паноҳ мебарем. Ҳар киро Худо ҳидоят кунад, ҳеҷ кас гумроҳаш карда наметавонад, ва ҳар киро Ё гумроҳ созад, ҳеҷ роҳнамое барои ӯ нахоҳад буд. Гувоҳӣ медиҳам, ки ҳеҷ маъбуди барҳақ ҷуз Худои ягона нест, ки шарике надорад. Ва гувоҳӣ медиҳам, ки Муҳаммад банда ва фиристодаи Ёст.

Аммо баъд:

Дар ин вохӯрӣ¹ бароям бисёр хушоянд аст, ки дар бораи ахлоқи некӯ сухан бигӯям.

Аҳли илм мегӯянд, ки ахлоқ сурати ботинии инсон аст, зеро инсон ду сурат дорад:

Сурати зоҳирӣ, ки ҳамон шакли офариниши ҷисмонии ўст, ки Худованд ўро бар он офаридааст. Ҳамаи мо медонем, ки ин сурати зоҳирӣ гоҳе зебо ва некӯст, гоҳе нописанду зишт аст ва гоҳе миёни ин ду қарор дорад.

Ҳамчунин сурати ботинӣ низ ба сурати некӯ ва сурати бад ҷудо мешавад. Ин ҳамон чизест, ки онро ахлоқ меноманд.

Пас, ахлоқ ҳамон сурати ботиниест, ки инсон бар асоси он сиришта ва табиатан офарида шудааст.

Оё ахлоқ фитрӣ аст ё касбӣ?

Ҷавоб ин аст, ки ахлоқ, ду навъ аст: қисмате аз он фитрӣ (сириштӣ) мебошад ва қисмати дигар -бешубҳа- бо талошу омӯзиш ва машқ ҳосил мегардад.

Ҳар ахлоқи неке, ки метавонад дар табиати инсон бошад, ҳамчунин метавонад тавассути касбу одат низ ба даст ояд. Яъне ҳамон гуна ки инсон метавонад аз оғоз бо ахлоқи некӯ ва зебо офарида шуда бошад, инчунин метавонад бо

¹ Ин мулоқот дар маркази тобистонаи Донишқадаи илмии Унайза баргузор гардидааст.

машқу тамрин ва тарбияи худ соҳиби чунин ахлоқ гардад.

Аз ҳамин ҷост, ки Паёмбар (саллаллоху алайҳи ва саллам) ба Ашачҷи Абдулқайс фармуданд:

«إِنَّ فِيكَ خَلْتَيْنِ يُحِبُّهُمَا اللَّهُ: الْجَلَمُ وَالْأَنَاءَةُ». قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! أَنَا أَتَخَلَّقُ بِهِمَا، أَمْ اللَّهُ جَبَّلَنِي عَلَيْهِمَا؟ قَالَ: «بَلَى اللَّهُ جَبَّلَكَ عَلَيْهِمَا». قَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَبَّلَنِي عَلَى خَلْتَيْنِ يُحِبُّهُمَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ.

«Дар ту ду хислат ҳаст, ки Худованд онҳоро дӯст медорад: бурдборӣ ва мулоимӣ (таҳаммул ва андешамандӣ).»

Ӯ пурсид: «Эй Расули Худо! Оё ман ин ду хислатро бо кӯшиши худ пайдо кардам ё Худованд дар сиришти ман онҳоро офаридааст?»

Паёмбар (саллаллоху алайҳи ва саллам) фармуданд:

«Балки Худованд туро бо ҳамин ду хислат офаридааст.»

Ӯ гуфт:

«Ситоиш Худоеро, ки маро бо ду хислате офаридааст, ки Худо ва Расулаш онҳоро дӯст медоранд.»¹.

¹ Ин ҳадисро Абу Довуд дар «Китобу-л-адаб», «Боби нисбат додани шахс ба қабилаи худ», таҳти рақами (5225) аз ҳадиси Зореъ (разияллоху анху), ки дар ҳайати қабилаи Абдулқайс омада буд, ривоят кардааст. Ҳамчунин Тирмизӣ онро дар «Абвобу-л-бирр ва-с-сила», «Боби он чи дар бораи бурдборӣ ва шитобкорӣ ворид шудааст», таҳти рақами (2011) аз ҳадиси Ибни Аббос (разияллоху анхумо) ривоят намудааст.

Ин ҳадис далел аст, ки ахлоқи писандида ва фазилатманд метавонад ҳам фитрӣ бошад ва ҳам бо одат кардан ва тамрин ба даст ояд. Аммо, бешак, ахлоқи фитрӣ аз ахлоқи касбӣ беҳтар аст; зеро вақте ахлоқ дар сиришти инсон бошад, он ба сурати хислати доимӣ дар вучуди ӯ қой мегирад. Дар ин сурат инсон барои амал кардан ба он на ба такаллуф ниёз дорад ва на ба сохтакорӣ. Ин фазлу бахшоиши Худованд аст, ки ба ҳар кас бихоҳад ато мекунад. Аммо касе, ки аз чунин фитрат маҳрум аст, метавонад онро бо роҳи одат кардан, машқ ва амал ба даст оварад, чунонки баъдтар — иншоаллоҳ — баён хоҳад шуд.

Дар ин ҷо масъалае пеш меояд:

Кадам яке беҳтар аст: шахсе, ки табиатан дорои ахлоқи нек аст, ё шахсе, ки бо нафси худ мубориза мебарад, то худро ба ахлоқи нек биоряд?

Кадам яке аз ин ду назди Худованд мақоми болотар ва савоби бештар доранд?

Посух ин аст, ки шахсе, ки аз ибтидо бо ахлоқи нек офарида шудааст, аз ҷиҳати комилии ахлоқ болотар аст; зеро барои нишон додани ахлоқи нек ба ранҷу заҳмат ниёз надорад ва дар ҳеҷ ҳолат ин ахлоқ аз ӯ ҷудо намешавад. Ахлоқи нек дар вучуди ӯ сиришт ва табиати ӯ гардидааст. Дар кадам вақт ва дар қуҷое набошад, ӯро хушахлоқ мебинӣ, ва дар

кадом вазъияте набошад, ҳамоно хушахлоқ мебошад. Аз ин ҷиҳат ӯ, бешубҳа, комилтар аст.

Аммо ахлоқе, ки бо роҳи одат кардан, мубориза бо нафс, машқ ва тамрин ба даст меояд, соҳиби он барои мубориза бо нафсаш савоб мегирад. Аммо бо вучуди ин, аз ҷиҳати камоли ахлоқ, он аз навъи аввал поёнтар мебошад.

Агар инсон ҳар ду навъро соҳиб шавад — ҳам ахлоқи фитрӣ ва ҳам ахлоқи касбиро — ин беҳтарин ва комилтарин ҳолат хоҳад буд.

Дар маҷмӯъ одамон аз ин ҷиҳат ба чор гурӯҳ тақсим мешаванд:

1- Касе, ки аз ахлоқи нек маҳрум аст.

2- Касе, ки табиатан ахлоқи нек дорад ва танҳо ба ҳамон сиришти худ иктифо мекунад.

3 - Касе, ки табиатан ахлоқи нек дорад ва онро боз бо машқу талош ва тарбияи нафс бештар мекунад.

4- Касе, ки табиатан чунин ахлоқ надорад, вале онро бо кӯшиш, тамрин ва талоши худ ба даст меорад.

Хулоса: Аз ҷиҳати камоли ахлоқ, касе ки табиатан дорои ахлоқи нек аст, комилтар мебошад. Аммо аз ҷиҳати ранҷу заҳмате, ки барои ба даст овардани ахлоқи нек мекашад ва онро бо кӯшиш ва риёзати нафс соҳиб мешавад, савоби мубориза бо нафсро низ хоҳад дошт.

Дар ин ҷо масъалае пеш меояд: Оё ахлоқе ҳаст, ки дар Қуръон ва Суннат зикр нашуда бошад? Ва роҳи шинохти онҳо чист?

Ҷавоб: Паёмбар (саллаллоху алайҳи ва саллам) фармудааст:

«إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ»؛

«Ман танҳо барои он фиристода шудаам, ки ахлоқи накуро ба камол расонам.»; Яъне ҳамаи шариатҳое, ки Худованд пеш аз ислом барои бандагон муқаррар карда буд, мардумро ба ахлоқи нек ва ҳамида ташвиқ мекарданд. Аз ин рӯ, аҳли илм гуфтаанд, ки ахлоқи писандида он аст, ки тамоми шариатҳои илоҳӣ бар талаб ва ташвиқи он мувофиқат дошта бошад. Аммо шариати комиле, ки Паёмбар (саллаллоху алайҳи ва саллам) бо он фиристода шуд, тамоми ахлоқи некуро ба дараҷаи камол расонидааст.

Барои равшан шудани ин маъно, масъалаи қасосро мисол меорем:

Агар шахсе ба дигаре ҷиноят кунад, оё аз ӯ қасос гирифта мешавад ё не?

Уламо зикр кардаанд, ки дар шариати яҳудиён қасос ҳатмӣ буд ва ҳатман бояд иҷро мешуд; шахси ҷабрдида ҳаққи интиҳоб надошт.

¹ Ин ҳадисро Имом Аҳмад (2/381) ва Байҳақӣ дар «ас-Сунан ал-Кубро» (10/233) аз ривояти Абӯхурайра (разияллоху анху) нақл кардаанд ва матни овардашуда аз Байҳақӣ мебошад.

Аммо дар шариати насронӣён баръакс, авфу бахшиш воҷиб доништа мешуд.

Лекин шариати мо аз ҳар ду ҷиҳат комил омадааст: ҳам қасосро машрӯъ гардонидаст ва ҳам бахшиданро.

Зеро дар гирифтани қасос аз ҷинояткор қатъият ва пешгирӣ аз паҳн шудани шарру фасод вучуд дорад, ва дар бахшидани ӯ эҳсон, некӣ ва бузургворӣ нисбат ба касест, ки аз гуноҳаш даргузаштӣ.

Аз ин рӯ, шариати мо — Худоро шукр — шариати комил аст. Зеро соҳиби ҳақро байни бахшидан ва гирифтани ҳаққи худ ихтиёр додааст, то дар ҷойи муносиб авф намояд ва дар ҷойи муносиб ҳаққи худро талаб кунад.

*

Соҳаҳои ахлоқи нек

Бисёр одамон чунин мепиндоранд, ки ахлоқи неку танҳо дар муомила бо мардум аст, на дар муомила бо Офаридгор. Аммо ин фаҳмиши нодуруст аст. Зеро ҳамон тавре ки ахлоқи неку дар муносибат бо мардум зоҳир мешавад, дар муносибат бо Худованди Мутаъол низ зоҳир мегардад.

Пас, доираи ахлоқи нек ҳам дар муомила бо Худованд (азза ва ҷалла)-ро дар бар мегирад ва ҳам муомила бо мардумро. Ба ин масъала бояд диққати махсус дода шавад.

Аввал: Ахлоқи нек дар муомила бо Офаридгор ҷалла ва ало:

Ахлоқи неку дар муомила бо Офаридгор се чизро дар бар мегирад:

1- Қабул намудани паёмҳои Парвардигор бо имони комил ва боварӣ.

2- Қабул намудани аҳкоми Ӯ бо иҷро ва амалӣ намудани он.

3- Қабул намудани тақдирҳои Ӯ бо сабру ризо.

Ин се чиз меҳвари асосии ахлоқи неку бо Худованди Мутаъол мебошанд.

1- Қабул намудани паёмҳои Худованд бо боварии комил. Ба ин маъно, ки инсон бояд тамоми хабарҳои Худовандро бидуни ҳеҷ шакку тардид бовар намояд. Зеро ҳамаи хабарҳои Худованд бар пояи илми комил ва Ӯ ростгӯтарин аст. Чунонки Худованд (аз Худаш хабар дода) мефармояд:

﴿...وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا﴾

«...Ва кист ростгӯтар аз Худо дар суҳан?» (Сураи Нисо, ояти 87).

Тасдиқи ҳақиқии хабарҳои Худованд танҳо ба забон маҳдуд намешавад, балки аз инсон талаб мекунад, ки ба онҳо эътимоди комил дошта бошад, аз онҳо дифоъ намояд ва барои ҳифзи ҳаққонияти онҳо талош варзад. Мӯъмин бояд ба дараҷае ба гуфтаи Худо (азза ва ҷалла)

ва Паёмбараш (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) итминон дошта бошад, ки ҳеҷ шакку шубҳае ба он роҳ наёбад.

Ҳар гоҳ банда бо чунин ахлоқ ораста гардад, имконияте пайдо мекунад, ки ҳар гуна шубҳаеро, ки гумроҳон нисбат ба гуфтаи Худову пайғамбараш (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) ба миён меоранд, рад намояд; хоҳ ин кор аз ҷониби касоне бошад, ки дар дин бидъат (навоварӣ) ворид кардаанд, ё аз ҷониби мулҳидон (атеистон)-е, ки бо паҳн кардани шубҳаҳо мехоҳанд имони мусалмононро заиф созанд.

Барои равшан шудани ин маъно мисоле меорем:

Дар «Саҳеҳи Бухорӣ» аз Абӯхурайра (разияллоҳу анху) ривоят шудааст, ки Паёмбар (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) фармуданд:

«إِذَا وَقَعَ الذُّبَابُ فِي شَرَابٍ أَحْيَاكُمْ فَلْيَغْمِسْهُ، ثُمَّ لِيَنْزِعْهُ؛ فَإِنْ فِي إِحْدَى جَنَاحَيْهِ دَاءٌ، وَالْأُخْرَى شِفَاءٌ».

«Ҳар гоҳ магасе ба нӯшокии яке аз шумо афтад, онро пурра ғўтонед, сипас берун кунед; зеро дар яке аз болҳои он беморист ва дар боли дигараш шифо мебошад.»¹.

Ин хабарест, ки Расули Худо (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) ба мо расонидаанд, ки он ба

¹ Ин ҳадисро Имом Бухорӣ дар китоби «Бадъу-л-халқ», боби «Ҳар гоҳ магасе ба нӯшокии яке аз шумо афтад, пас онро пурра ғўтонад, зеро дар яке аз болҳои он беморӣ ва дар боли дигараш шифо аст», таҳти рақами 3320, аз Абӯхурайра (разияллоҳу анху) ривоят кардааст.

умури ғайб тааллуқ дорад. Паёмбар (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) аз рӯйи хоҳиши худ сухан намегуфтанд, балки танҳо он чиро мегуфтанд, ки Худованд ба эшон ваҳй мекард. Зеро ӯ инсон буд ва инсон худ донандаи ғайб нест. Дар ин хусус Худованд ба ӯ мефармояд:

{قُلْ لَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبِ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ إِنَّا أَنْتَبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ...}

[Эй Паёмбар, ба мушрикони] «Бигӯ: Ман ба шумо намегӯям, ки ганчинаҳои Худо назди ман аст ва ғайбро ҳам намедонам ва намегӯям, ки ман фаришта ҳастам. Ман танҳо аз он чи бар ман ваҳй мешавад, пайравӣ мекунам...» (Сураи Анъом, ояти 50).

Аз ин рӯ, вазифаи мо нисбат ба чунин хабар он аст, ки онро бо ахлоқи нек қабул кунем. Ахлоқи ҳамида дар баробари чунин хабар ин аст, ки онро бо боварии комил бипазирем ва эътиқод дошта бошем, ки ҳар он чи Паёмбар (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) дар ин ҳадис фармудаанд, ҳақ ва рост аст, ҳарчанд баъзеҳо онро инкор ё мавриди эътироз қарор диҳанд. Мо бояд яқин дошта бошем, ки ҳар чизе, ки бо сухани саҳеҳи Расули Худо (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) муҳолифат мекунад, ботил аст. Зеро Худованд мефармояд:

{...فَمَاذَا بَعَدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ فَأَنَّى تُصِرُّونَ}

«Пас баъд аз ҳақ ҷуз гумроҳӣ чӣ ҳаст? Пас чӣ гуна (аз ҳақ) рӯй мегардонед?» (Сураи Юнус, ояти 32).

Мисоли дигар: аз хабарҳои рӯзи қиёмат:

Паёмбар (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) хабар доданд:

«أَنَّ الشَّمْسَ تَذْنُو مِنَ الْخَلَائِقِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِقَدَرِ مِيلٍ»

«Дар рӯзи қиёмат офтоб ба мардум ба андозаи як мил наздик мешавад.»¹, Фарқ надорад, ки ин «мил»-и сурмадон бошад ё ченаки масофа; дар ҳар сурат, масофаи байни офтоб ва сари мардум бисёр наздик хоҳад буд. Бо вучуди ин, мардум аз гармии он намесӯзанд, дар ҳоле ки агар имрӯз дар дунё офтоб ба андозаи нӯги ангушт ба замин наздик шавад, тамоми дунё месӯхт.

Шояд касе бипурсад:

— Чӣ гуна офтоб бо чунин андоза ба сари мардум наздик шавад, вале онҳо зинда мемонанд?

Пас ахлоқи нек дар баробари ин ҳадис чист?

Ахлоқи нек дар баробари ин ҳадис он аст, ки онро бипазирем, ба он имон дошта бошем ва дар дил нисбат ба он ҳеч гуна шубҳа, нороҳатӣ ё дудилагӣ ҷой надиҳем. Бояд бидонем, ки ҳар чӣ

¹ Ин ҳадисро Имом Муслим дар китоби «Ҷаннат», боби «Дар бораи сифати рӯзи қиёмат», таҳти рақами 2864, аз Миқдод ибни Асвад (разияллоҳу анҳу) ривоят кардааст.

Паёмбар (саллаллоху алайҳи ва саллам) хабар додаанд, ҳақ аст.

Инчунин наметавон аҳволи охиратро бо аҳволи дунё муқоиса кард, зеро байни онҳо фарқи бузург вучуд дорад. Мо медонем, ки мардум дар рӯзи қиёмат панҷоҳ ҳазор сол меистанд. Оё дар дунё мумкин аст инсон панҷоҳ ҳазор сол рост истад?

Албатта, не.

Пас, фарқи дунё ва охират бисёр бузург аст. Аз ҳамин сабаб, мӯъмин чунин хабарҳоро бо дили кушода, оромиш ва таслими комил қабул мекунад; фаҳмаш барои дарки онҳо гунҷоиш пайдо мекунад ва қалбаш барои пазируфтани онҳо омода мегардад.

2. Пазируфтан, иҷро кардан ва татбиқ намудани аҳкоми Худо: ба ин маънӣ, ки ҳамаи аҳкоми Ёро бо ризо ва итоат қабул кунад ва ҳеҷ ҳукмеро рад нанамояд.

Агар ҳукме аз аҳкоми Худоро рад кунад, ин бадахлоқӣ бо Парвардигор аст, хоҳ рад кардани ӯ аз рӯйи инкори ҳукми он, ё аз рӯйи кибр ва сарпечӣ аз амал кардан ва ё аз рӯйи саҳлангорӣ бошад. Чунин амал муҳолифи рафтори нек бо Парвардигор (азза ва ҷалла) мебошад.

Як мисол меорем: амалҳои нек ва душвори моҳи Рамазон

Рӯза, бешубҳа, барои нафс душвор аст, зеро инсон аз хӯрдан, нӯшидан ва ҳамбистарӣ, ки ба

онҳо одат кардааст, хуДДорӣ мекунад. Ин кор барои инсон машаққат дорад.

Аммо мӯъмине, ки бо Парвардигораш рафтор ва ахлоқи нек дорад, ин таклифро бо хушнудӣ қабул мекунад. Балки дурусттар он аст, ки бигӯем: ӯ инро шараф ва неъматӣ илоҳӣ медонад. Аз ин рӯ, онро бо дили кушода ва оромиш мепазирад. Мебинӣ, ки дар рӯзҳои гарму дарози тобистон низ рӯза мегирад ва аз ин кор розӣ ва хушҳол аст, зеро бо Худовандаш ахлоқи некӯ дорад.

Аммо касе, ки бо Худо рафтори нек надорад, чунин ибодатро бо дилгирӣ ва нохушӣ пешвоз мегирад. Агар аз оқибати тарки рӯза наметарсид, шояд умуман рӯза наметарсид.

Мисоли дигар: намоз.

Намоз барои баъзе одамон гарон аст, махсусан барои мунофиқон. Паёмбар (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) фармуданд:

«أَثْقَلُ الصَّلَاةِ عَلَى الْمُنَافِقِينَ: صَلَاةُ الْعِشَاءِ وَصَلَاةُ الْفَجْرِ».

«Сахттарин намоз барои мунофиқон намози хуфтан ва намози бомдод аст.»¹.

Аммо намоз барои мӯъмин вазнин нест, Аллоҳ Таъоло мефармояд:

¹ Ин ҳадисро Имом Бухорӣ дар китоби «Азон», боби «Ҷазилаҳои намози хуфтан бо ҷамоат», таҳти рақами 657, инчунин Имом Муслим дар китоби «Масҷидҳо», боби «Ҷазилаҳои намози ҷамоат», таҳти рақами 651, аз Абӯхурайра (разияллоҳу анҳу) ривоят кардаанд.

﴿وَأَسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ 45 الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلْقَوْنَ رَبَّهُمْ فَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ 46﴾

«Аз сабр ва намоз ёри ҷӯед. Ва ҳамоно он (намоз) гарон аст, магар барои фурутанон; 45

Касоне ки яқин доранд Парвардигори худро мулоқот хоҳанд кард ва ба сӯи Ӯ бозмегарданд 46.» (Сураи Бақара, оятҳои 45-46). Барои чунин инсонҳо намоз гарон нест, балки осон ва лаззатбахш аст. Чунончи Паёмбар (саллаллоху алайҳи ва саллам) фармуданд:

«جُعِلَتْ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ».

«Равшании чашми ман дар намоз қарор дода шудааст.»¹.

Пас, ахлоқи нек бо Худованд вобаста ба намоз он аст, ки онро бо дили ором, кушода ва пур аз муҳаббат адо кунӣ. Намоз бояд барои ту мояи шодӣ бошад. Ҳар гоҳ вақти он фаро расад, бо шавқ мунтазираш бошӣ.

Вақте намози бомдодро меҳонӣ, муштоқи намози пешин бошӣ; пас аз пешин, мунтазири аср гардӣ; баъд аз аср, шомро бо шавқ мунтазир шавӣ; пас аз шом, бо иштиёқ дар интизори хуфтан бошӣ; ва баъд аз хуфтан, бо иштиёқи намози бомдоди рӯзи дигар шабро сипарӣ кунӣ.

¹ Ин ҳадисро Имом Аҳмад (3/128) ва Имом Насой дар китоби «Муошират бо занон», боби «Дӯст доштани занон», таҳти рақами 3940, аз Анас ибни Молик (разияллоху анху) ривоят кардаанд.

Ҳамин тавр, ҳамеша дилат ба ибодатҳои Худованд баста бошад. Бешубҳа, чунин ҳолат аз зеботарин намунаҳои ахлоқи нек бо Худованди Мутаъол мебошад.

Мисоли сеюм дар муомилот: ҳаром будани рибо.

Худованди Мутаъол риборо дар Қуръони Карим ба таври ошкор ҳаром гардондааст. Чунонки мефармояд:

﴿...وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا...﴾

«...Ва Худо хариду фурӯшро ҳалол ва риборо ҳаром гардондааст...» Ва инчунин мефармояд:

﴿...فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾

«...Пас ҳар касе, ки аз ҷониби Парвардигораш андарзе ба ӯ расад ва (аз рибо) даст кашад, он чи пеш аз ин гирифтааст, аз он ӯст ва кори ӯ ба Худо вогузор мешавад. Ва ҳар кас боз (ба рибо) баргардад, онҳо аҳли оташанд ва дар он ҷовидона хоҳанд буд.» (Сураи Бақара, ояти 275). Пас Худованд касеро, ки баъд аз расидани андарз ва дониستاني ҳукми шаръӣ дубора ба рибо рӯ оварад, ба ҷовидона мондан дар оташи дӯзах таҳдид намудааст. Паноҳ ба Худо!

Мӯъмини ҳақиқӣ ин ҳукми илоҳиро бо дили кушода, ризоят ва таслими комил мепазирад. Аммо касе, ки имони ҳақиқӣ надорад, онро намепазирад, аз он дилтанг мешавад ва ҳатто

мекушад бо ҳар гуна ҳилаҳо онро давр занад. Зеро аз нигоҳи зоҳирӣ рибо ғоидаи кафолатшуда дорад ва дар он ҳеҷ гуна хатари бохт нест. Вале дар асл, он судест, ки ба нафъи як нафар ва ситам бар нафари дигар аст.

Аз ҳамин ҷост, ки Аллоҳ Таъоло мефармояд:

﴿وَإِنْ تَبْتَغُوا فَلََكُمْ رَغُوسٌ أَمْوَالُكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ﴾

«...Ва агар тавба кунед, пас сармояҳои шумо аз онҳо шумост; на ситам мекунад ва на бар шумо ситам мешавад.» (Сураи Бақара, ояти 279).

3. Пазируфтани тақдири Худованди Мутаъол бо ризо ва сабр.

Ин саввумин ҷанбаи ахлоқи нек бо Худованд аст. Ҳамаи мо медонем, ки ҳамаи тақдирҳои, ки Худованди азза ва ҷалла барои бандагонаш муқаррар мекунад, мувофиқи хоҳиши нафси инсон нестанд. Оё ҳар чизе, ки Худованд барои мо тақдир мекунад, ҳамеша ба таъби мо писанд аст ва рӯҳи нафси мо онро қабул мекунад? Албатта, не.

Масалан, беморӣ ба инсон писанд нест, зеро ҳар кас дӯст медорад солиму тандуруст бошад.

Ҳамчунин, камбизоатӣ ба инсон хуш намеояд, зеро инсон мехоҳад доро бошад. Бесаводӣ низ ба таъби инсон мувофиқ нест, зеро ҳар кас дӯст медорад донишманд бошад.

Аммо тақдирҳои Худованди азза ва ҷалла бар асоси ҳикмати ӯ гуногунанд. Баъзе аз онҳо бо

табиати инсон мувофиқ буда, боиси оромии ӯ мешаванд, вале баъзеи дигар чунин нестанд.

Пас одоби нек бо Худованд дар баробари тақдирҳои ӯ чист?

Ахлоқи неку бо Аллоҳ дар баробари тақдирҳои ӯ ин аст, ки инсон ба он чи Худо барои ӯ муқаррар кардааст, розӣ бошад, дилаш ба он ором гирад ва яқин дошта бошад, ки Худованди Поку Баландмартаба ҳеҷ чизро чуз бар асоси ҳикмат ва ҳадафи неку тақдир намекунад; ҳикмате, ки барои он ӯ сазовори ҳамду сипос аст.

Аз ин рӯ, ахлоқи нек бо Худованд дар масъалаи тақдир он аст, ки инсон розӣ бошад, ба ҳукми Парвардигор таслим гардад ва дилу ҷонаш ором гирад. Аз ҳамин сабаб Худованд сабркунандагонро ситоиш намуда, мефармояд:

﴿...وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ 155 الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾ (156)

«...[эй Паёмбар] Ба сабркунандагон башорат бидеҳ;

Онон, ки ҳар гоҳ мусибате ба онҳо расад, мегӯянд: “Мо аз они Худоем ва ба сӯи ӯ бозмегардем.”» (Сураи Бақара, оятҳои 155–156).

Дуюм: Ахлоқи нек дар муомила бо мардум:

Дар бораи ахлоқи нек бо мардум баъзе аз уламо, аз ҷумла Ҳасани Басрӣ (раҳимахуллох), чунин шарҳ додаанд: «Худдорӣ аз озори

дигарон, саховатмандӣ ва чехраи кушода доштан.»¹.

Аввал: Маънои «худдорӣ аз озори дигарон»

Яъне инсон бояд аз озор расонидан ба дигарон худдорӣ кунад, хоҳ ин озор ба моли мардум бошад, хоҳ ба ҷону танашон ва ё ба обрӯву номуси онҳо. Ҳар касе, ки аз озор додани мардум даст накашад, соҳиби ахлоқи нек нест, балки бадахлоқ аст.

Паёмбари акрам (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) ин ҳақиқатро дар бузургтарин ҷамъомаде, ки бо умматаш дошт, эълон намуда, фармуд:

«إِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ وَأَعْرَاضَكُمْ عَلَيْكُمْ حَرَامٌ، كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا، فِي شَهْرِكُمْ هَذَا، فِي بَلَدِكُمْ هَذَا».

«Ҳамоно хуну мол ва обрӯи шумо бар якдигар ҳаром аст, чун ҳурмати ин рӯзи шумо, дар ин моҳи шумо ва дар ин шаҳри шумо.»².

Пас агар касе моли мардумро ба ноҳақ бигирад, ё онҳоро фиреб диҳад, ё хиёнат кунад, ё ба онҳо дастдарозӣ ва зӯроварӣ намояд, ё бо дашному ғайбат обрӯяшонро резонад, чунин шахс соҳиби ахлоқи нек нест, зеро аз озор расонидани мардум худдорӣ накардааст.

¹ «Эҳёи улуми-д-дин», (3/52–53).

² Ин ҳадисро Имом Бухорӣ дар китоби «Ҳаҷ», боби «Хутба дар рӯзҳои Мино», ҳадиси № 1741, ва Имом Муслим дар китоби «Қасома», боби «Саҳт ҳаром будани рехтани хун», ҳадиси № 1679, аз Абӯбакра (разияллоҳу анху) ривоят кардаанд.

Ва ҳар қадар ҳаққи шахсе, ки ба ӯ бадӣ мешавад, бар гардани инсон бештар бошад, гуноҳи ин бадрафторӣ низ ҳамон қадар бештар мегардад.

Масалан, бадрафторӣ бо падару модар аз бадрафторӣ бо дигарон бадтар аст. Озор додани хешовандон аз озор додани бегонагон гуноҳаш сангинтар аст. Ҳамчунин, озор додани ҳамсоя аз озор додани касе, ки ҳамсоя нест, гуноҳи бештар дорад.

Аз ин рӯ, Паёмбар (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) фармуд:

«وَاللّٰهُ لَا يُؤْمِنُ، وَاللّٰهُ لَا يُؤْمِنُ، وَاللّٰهُ لَا يُؤْمِنُ». قَالُوا: مَنْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ؟ قَالَ: «مَنْ لَا يَأْمَنُ جَارُهُ بَوَائِقِهِ».

«Ба Худо савганд, мӯъмин нест! Ба Худо савганд, мӯъмин нест! Ба Худо савганд, мӯъмин нест!»

Гуфтанд: «Эй Расули Худо, кист ӯ?»

Фармуд: «Касе, ки ҳамсояш аз озори ӯ дар амон нест.»¹.

Дуюм: Маънои «саховатмандӣ».

«Надо» ба маънои карам ва саховат аст. Яъне инсон бояд саховатманд бошад. Саховат танҳо ба мол додан маҳдуд намешавад, чунон ки баъзеҳо гумон мекунанд, балки он дар

¹ Ин ҳадисро Имом Бухорӣ дар китоби «Адаб», боби «Гуноҳи касе, ки ҳамсояш аз озори ӯ дар амон нест», ҳадиси № 6016, аз Абӯ Шурайҳ (разияллоҳу анҳу) ривоят кардааст.

бахшидани вақт, қувват, обрӯ ва нуфуз, инчунин мол низ зоҳир мегардад.

Пас агар шахсро бинем, ки ниёзҳои мардумро бароварда месозад, ба онҳо ёрӣ мерасонад, барои ҳалли қорҳои онҳо назди шахсоне меравад, ки ҳуди муҳтоҷон ба онҳо дастрасӣ надоранд, илмашро ба мардум меомӯзонад ва моли худро дар роҳи хайр сарф мекунад, ўро соҳиби ахлоқи нек меномам, зеро саховатманд аст.

Аз ҳамин ҷиҳат Паёмбар (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) фармуданд:

«اتَّقِ اللَّهَ حَيْثُمَا كُنْتَ، وَاتَّبِعِ السَّبِيلَةَ الْحَسَنَةَ تَمَحُّهَا، وَخَالِقِ النَّاسَ بِخُلُقٍ حَسَنٍ».
«Дар ҳар ҷо ки бошӣ, аз Худо битарс. Пас аз ҳар гуноҳ кори нек анҷом деҳ, то онро маҳв кунад, ва бо мардум бо ахлоқи нек муомила намо»¹.

Аз ҷумлаи ахлоқи нек ин аст, ки агар касе ба ту ситам кунад ё нисбатат бадӣ намояд, ўро бубахшӣ ва аз гуноҳаш даргузарӣ.

Худованд бахшандагонро ситоиш намуда, дар бораи аҳли биҳишт мефармояд:

﴿الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكُظُمِينَ الْغَيْظِ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾ (134)

«Ононанд, ки дар фароҳӣ ва тангдастӣ инфоқ мекунанд, хашии худро фуру мебаранд ва

¹ Ин ҳадисро Имом Тирмизӣ дар «Абвобу-л-бирр ва-с-сила», боби «Он чи дар бораи муомилаи нек бо мардум омадааст», ҳадиси № 1987, аз Абӯзар (разияллоҳу анху) ривоят кардааст.

мардумро мебахшанд. Ва Худо некӯкоронро дӯст медорад.» (Сураи Оли Имрон, ояти 134).

Ҳамчунин мефармояд:

{...وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى...}

«...Ва агар гузашт кунед, ин ба тақво наздиктар аст...» (Сураи Бақара, ояти 237).

Дар ҷои дигар Худованд мефармояд:

{...وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا...}

«...пас бояд бубахшанд ва гузашт намоянд...» (Сураи Нур, ояти 22).

Ва боз мефармояд:

{...فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ...}

«...Ҳар кас бубахшад ва ислоҳ кунад, подоши ӯ бар уҳдаи Худост...» (Сураи Шуро, ояти 40).

Ҳар касе, ки бо мардум зиндагӣ мекунад, ногузир аз онҳо ранҷу озоре мебинад. Дар ҷунин ҳолат бояд афв ва гузаштро пеш гирад ва яқин бидонад, ки агар бубахшад ва ба бадӣ бо некӣ ҷавоб диҳад, душманӣ миёни ӯ ва бародараш ба дӯстӣ ва меҳрубонӣ табдил хоҳад ёфт.

Худованд мефармояд:

{وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ34}

«Некӣ ва бадӣ баробар нестанд. Бадири бо он ҷӣ беҳтар аст, дур кун. Он гоҳ ногаҳон мебинӣ, ки касеро, ки миёни ту ва ӯ душманӣ буд,

ҳамчун дӯсту ёри самимӣ гаштааст.» (Сураи Фуссилат, ояти 34).

Донандагони забони арабӣ! Ба ин ояи муборака диққат кунед, ки чи тавр натиҷа тез омадааст. Зеро калимаи «пас ногаҳон» (إِذَا) омадааст, ки ба зуд ва ғавран рӯй додани натиҷа ишора мекунад.

﴿...فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدُوَّةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ﴾

«...Он гоҳ ногаҳон мебинӣ, ки касеро, ки миёни ту ва ӯ душманӣ буд, ҳамчун дӯсту ёри самимӣ гаштааст.» Аммо чунин мақом насиби ҳар кас намегардад. Аллоҳ Таъоло мефармояд:

﴿وَمَا يُلْقُهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلْقُهَا إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ﴾ (35)

«Ва ин сифатро ҷуз касоне, ки сабр карданд, намеёбанд ва ҷуз соҳибони насиби бузург ба он муваффақ намешаванд.» (Сураи Фуссилат, ояти 35).

Оё аз ин оят фаҳмида мешавад, ки бахшидани гунаҳкор дар ҳар ҳолат кори писандида ва зарур аст? Шояд аз ин оят чунин фаҳмида шавад. Вале бояд донист, ки афв ва бахшидан танҳо ҳамон вақт мавриди ситоиш аст, ки боиси ислоҳ гардад. Агар ҷазо додан барои ислоҳи ҳол беҳтар бошад, пас ҷазо додан авлотар аст.

Аз ҳамин сабаб Худованд фармудааст:

﴿...فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ...﴾

«Ҳар кас бубахшад ва ислоҳ кунад, подоши ӯ бар уҳдаи Худост.» (Сураи Шуро, ояти 40). Яъне бахширо бо ислоҳ пайванд дод.

Зеро мумкин аст афв ислоҳ наоварад. Масалан, агар ҷинояткор шахсе бошад, ки ба бадию фасод машҳур аст, бахшидани ӯ метавонад сабаб шавад, ки дар бадкориаш ҷуръати бештар пайдо кунад. Дар чунин маврид беҳтар аст ӯ мувофиқи гуноҳаш ҷазо гирад, зеро ин барои ислоҳи ӯ ва ҷомеа судмандтар аст.

Шайхулислом Ибни Таймия (раҳимахуллоҳ) фармудааст: «Ислоҳ кардан воҷиб аст, аммо бахшидан амали писандида (мустаҳаб) мебошад. Агар бахшидан боиси аз байн рафтани ислоҳ гардад, маънояш ин аст, ки мо амали мустаҳабро бар воҷиб муқаддам доштаем, ва чунин чизро шариат намепазирад». Худованд ӯро раҳмат кунад, ҷӣ сухани дурусте гуфтааст.

Ба ҳамин муносибат мехоҳам ба масъалае ишора намоям, ки бисёр одамон бо нияти некӣ ва эҳсон анҷом медиҳанд. Он ин аст, ки шахсе сабаби рӯй додани ҳодисае мегардад ва дар натиҷаи он шахси дигаре ҷон мебозад. Пас ворисони ғавтида омада, дия (хунбаҳо)-и ин гунаҳкореро, ки сабаби ҳодиса шудааст, мебахшанд. Акнун савол ин аст: оё бахшидани дия аз ҷониби онҳо ҳамеша кори шоиста ва нишонаи ахлоқи ҳамида аст, ё дар ин масъала тафсил вуҷуд дорад?

Дар ин масъала тафсил вучуд дорад. Пеш аз ҳама бояд вазъи ин шахсеро, ки сабаби ҳодиса шудааст, бодикқат баррасӣ кунем. Оё ӯ аз ҷумлаи одамони бемулоҳиза ва бепарво аст? Оё аз он гуна шахсонест, ки — паноҳ бар Худо — аз зер кардани инсон парвое надорад, зеро медонад, ки метавонад дияро пардохт кунад? Ё ин ки ӯ шахсест, ки ин ҳодиса аз ҷониби ӯ бо вучуди хушёрӣ ва эҳтиёти комил сар задааст, зеро муқаддароти илоҳӣ чунин будааст?

Агар ӯ аз гурӯҳи дувум бошад, бахшидани ӯ беҳтар ва шоистатар аст. Аммо ҳатто дар ин сурат, пеш аз бахшидан бояд масъалаи дигареро низ ба инобат гирифт: оё бар зиммаи фавтида қарзе ҳаст ё не? Агар бар ӯ қарзе бошад ва роҳи пардохти он ҷуз аз маблағи дия вучуд надошта бошад, пас бахшидани дия ҷоиз нест; зеро пардохти қарз бар тақсими мерос муқаддам аст. Ҳатто агар ворисон бахшанд ҳам, бахшиши онҳо эътибор надорад.

Ин нуктаест, ки шояд бисёре аз мардум аз он ғофил бошанд. Зеро ворисон ҳуқуқи худро ба дия танҳо баъд аз иҷро шудани дигар ҳақҳои фавтида пайдо мекунанд, ва ҳуқуқи онҳо танҳо баъд аз пардохти қарз собит мегардад. Аз ҳамин ҷост, ки Худованд ҳангоми баёни аҳкоми мерос мефармояд:

{...مِنْ بَعْدَ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ...}

«...[тақсими мерос] пас аз иҷрои васияте, ки карда шудааст, ё пас аз пардохти қарз...» (Сураи Нисо, ояти 11).

Хулоса, аз ҷумлаи нишонаҳои ахлоқи ҳамида бахшидани мардум аст. Ин низ як навъ саховатмандист, зеро саховат ё бо додан зоҳир мешавад ва ё бо гузашт кардан аз ҳаққи худ. Бахшидан низ аз ҳамин навъи дувум — яъне даст кашидан аз ҳаққи шахсӣ — ба ҳисоб меравад.

Сеюм: чехраи кушода ва табассуми самимӣ. Яъне инсон ҳамеша бо чехраи кушода ва табассуми дилнишин бо мардум рӯ ба рӯ шавад, ки акси он туршрӯйӣ мебошад. Аз ҳамин ҷост, ки Паёмбар (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) фармуданд:

«لَا تَحْزَنْ مِنَ الْمَعْرُوفِ شَيْئًا، وَلَوْ أَنَّ تَلَقَّى أَخَاكَ بِوَجْهِ طَلْقٍ».

«Ҳеҷ кори некеро ночиз машумор, ҳатто агар бародаратро бо чехраи кушода пешвоз гириӣ.»¹

Чехраи кушода дар дили касе, ки бо ӯ рӯ ба рӯ мешавӣ, шодӣ меандозад, муҳаббат ва дӯстиро афзун мекунад ва боиси оромии дил ҳам барои худат ва ҳам барои ҳамсухбатат мегардад. Агар инро дар амал бисанҷӣ, ҳақиқати онро хоҳӣ дид.

¹ Ривояти Имом Муслим дар «Китоби ал-бирр ва-с-сила», боби «Мустаҳаб будани чехраи кушода ҳангоми мулоқот», ҳадиси № 2626, аз Абӯзар (разияллоҳу анху).

Аммо агар инсон ҳамеша чехрааш гирифта бошад, мардум аз ӯ дурӣ мечӯянд, аз ништастану суҳбат кардан бо ӯ лаззат намебаранд. Илова бар ин, чунин ҳолат метавонад ўро ба бемориҳои ҷиддӣ гирифтор созад, аз ҷумла фишорбаландӣ. Чехраи кушода ва дили ором аз беҳтарин доруҳо барои пешгирӣ аз чунин бемориҳост. Аз ин рӯ, табибон низ ба беморони гирифтори фишорбаландӣ тавсия медиҳанд, ки аз ҳар чизе, ки онҳоро асабонӣ ё хашмгин мекунад, дурӣ ҷӯянд, зеро ин бемориро шиддат мебахшад. Пас, чехраи кушода инсонро орому маҳбуби мардум мегардонад.

Ин се асосест, ки ахлоқи нек дар муносибат бо мардум бар онҳо бино шудааст.

Аз ҷумлаи ахлоқи нек низ ин аст, ки инсон бо дӯстон, хешовандон ва аҳли хонадон рафтори хуб дошта бошад; аз онҳо дилгир нашавад ва бар онҳо саҳтгирӣ накунад, балки то он ҷо ки шариати Худо иҷозат медиҳад, кӯшиш кунад онҳоро шод гардонад. Ин қайд муҳим аст, зеро баъзе одамон танҳо бо гуноҳ ва нофармонии Худо хушҳол мешаванд — Худо паноҳ диҳад. Бо чунин чизҳо розӣ шудан ҷоиз нест. Аммо шод гардонидани хонаводаву дӯстону хешовандон дар доираи шариат аз ҷумлаи ахлоқи нек аст.

Аз ҳамин сабаб Паёмбар (саллаллоху алайҳи ва саллам) фармуданд:

«خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِأَهْلِهِ، وَأَنَا خَيْرُكُمْ لِأَهْلِي».

«Беҳтарини шумо касест, ки барои хонаводааш беҳтарин бошад. Ва ман барои хонаводаам беҳтарини шумо ҳастам.»¹.

Мутаассифона, бисёр одамон бо дигарон хушахлоқанд, вале бо аҳли хонадони худ не. Ин иштибоҳи бузург ва дигар кардани ҳақиқат аст. Чӣ гуна инсон бо бегонагон хушрафтор бошад, аммо бо наздикони худ бадрафторӣ кунад?!

Шояд касе бигӯяд: «Бо хешовандонам бе парда гап мезанам, муҷомалатро канор мегузорам, бинобар ин баъзан бадрафторӣ мекунам.» Ба ӯ меғӯем: ин дуруст нест. Баръакс, хешовандон аз ҳама сазовортаранд, ки инсон бо онҳо бо некӣ, меҳрубонӣ ва хушрафторӣ зиндагӣ кунад.

وَلِهَذَا قَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَنْ أَحَقُّ النَّاسِ بِحُسْنِ صَحَابَتِي؟ قَالَ: «أُمُّكَ».
قَالَ: ثُمَّ مَنْ؟ قَالَ: «أُمُّكَ». قَالَ: ثُمَّ مَنْ؟ قَالَ: «أَبُوكَ».

Аз ин рӯ, марде аз Паёмбар (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) пурсид:

— Эй Расули Худо, кадом инсон бештар сазовори хушрафтории ман аст?

Фармуданд: «Модарат.»

Пурсид: Сипас кӣ?

¹ Ривояти Имом Тирмизӣ дар «Китоби маноқиб», боби «Фазилати ҳамсарони Паёмбар (саллаллоҳу алайҳи ва саллам)», ҳадиси № 3895, аз Оиша (разияллоҳу анҳо). Ҳамчунин Ибни Мочаҳ дар «Китоби никоҳ», боби «Муоширати хуб бо занон», ҳадиси № 1977, аз Ибни Аббос (разияллоҳу анҳумо) ривоят кардааст.

Фармуданд: «Модарат.»

Пурсид: сипас кӣ?

Фармуданд: «Модарат.»

Пурсид: сипас кӣ?

Фармуданд: «Падарат»¹.

Аммо баъзе одамон баръакс амал мекунанд: бо модари худ дурушт муомила мекунад, вале бо ҳамсараш бисёр хушрафтор аст. Яъне некӣ ба ҳамсарро бар некӣ ба модар муқаддам медоранд.

Хулоса, муносибати хуб бо аҳли хонадон, дӯстон ва хешовандон ҳама аз ахлоқи нек ба шумор меравад.

Дар чунин марказҳои тобистона низ бояд аз ҳузури ҷавонон истифода бурда, онҳоро ба ахлоқи нек тарбия кунем, то ин марказҳо танҳо ҷойи омӯзиши илм набошанд, балки макони тарбия низ бошанд. Зеро илме, ки бе тарбия бошад, баъзан зиёнаш аз нафъаш бештар мешавад. Аммо агар илм бо тарбия ҳамроҳ гардад, самараи воқеии худро медиҳад.

Аз ҳамин рӯ, Худованди Мутаъол мефармояд:

﴿مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنَّبُوءَةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّيْنَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ﴾ 79

¹ Ривояти Имом Бухорӣ дар «Китоби адаб», боби «Қадам инсон бештар сазовори ҳамнишинии нек аст», ҳадиси № 5971 ва Имом Муслим дар «Китоби ал-бирр ва-с-сила ва-л-одоб», боби «Некӣ ба падару модар ва сазовортар будани онҳо ба он», ҳадиси № 2548, аз Абухурайра (разияллоху анху).

«Барои ҳеч башаре сазовор нест, ки Аллоҳ Таъоло ба ӯ китоб ва ҳукм [донишу фаҳм] ва паёмбарӣ диҳад, сипас ӯ ба мардум бигӯяд: "Ба ҷойи Аллоҳ Таъоло, бандагони ман бошед". Балки [сазовор аст, ки паёмбарон ба мардум бигӯянд]: "Ба хоҳири он, ки китоб [-и Таврот]-ро омӯзиш медодед ва аз он ҷо, ки [ақоиду аҳкоми онро ба дигарон] дарс медодед, [фақеҳону донишмандони] илоҳӣ бошед.» (Сураи Оли Имрон, ояти 79).

Самараи ҳақиқии илм ҳамин аст, ки инсон «раббонӣ» гардад, яъне мардумро бар асоси шариати Худо тарбия намояд. Аз масъулони ин марказҳо умед дорем, ки онро ба майдони мусобиқа дар ахлоқи ҳамида табдил диҳанд, яке аз муҳимтарини онҳо ахлоқи неку бошад.

Пештар гуфтем, ки ахлоқи нек ду навъ аст: яке фитрӣ ва дигаре касбӣ. Ахлоқи фитрӣ аз ахлоқи касбӣ комилтар аст. Далели он сухани Паёмбар (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) ба Ашаччи Абдулқайс аст:

«بَلِّ اللَّهَ جَبْلَكَ عَلَيْهَا».

«Балки Худованд туро бо ҳамин хислат офаридааст.»¹

¹ Ривояти Абӯдовуд дар «Китоби адаб», боби «Дар бораи қабилаи шахс», ҳадиси № 5225, аз Зориъ (разияллоҳу анху), ки дар ҳайати қабилаи Абдулқайс буд. Ҳамчунин Тирмизӣ дар «Абвобу - л-бирри ва-с-сила», боби «Он чи дар бораи бурдборӣ ва шитобкорӣ омадааст», ҳадиси № 2011, аз Ибни Аббос (разияллоҳу анхумо) ривоят кардааст.

Зеро ахлоқи фитрӣ аз инсон ҷудо намешавад. Аммо ахлоқи касбӣ метавонад дар баъзе ҳолатҳо аз даст равад, зеро он ҳамеша ба ранҷу машаққат ниёз дорад, махсусан ҳангоми рӯ ба рӯ шудан бо чизҳое, ки инсонро ба ҳашм меорад. وَلِهَذَا جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أُوصِنِي. قَالَ: «لَا تَغْضَبْ»، فَرَدَّدَ مَرَّارًا، قَالَ: «لَا تَغْضَبْ».

Аз ҳамин сабаб марде назди Паёмбар (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) омад ва гуфт:

— Эй Расули Худо, маро насиҳат кунед.

Фармуданд: «Ҳашмгин машав.»

Он мард чанд бор суолашро такрор кард, Расули Худо (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) фармуданд: «Ҳашмгин машав.»¹, Ҳамчунин Паёмбар (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) фармуданд:

«لَيْسَ الشَّدِيدُ بِالصُّرْعَةِ، إِنَّمَا الشَّدِيدُ الَّذِي يَمْلِكُ نَفْسَهُ عِنْدَ الْغَضَبِ».

«Паҳлавони ҳақиқӣ касе нест, ки дигаронро ба замин занад, балки паҳлавони ҳақиқӣ он касест, ки ҳангоми ҳашм худро идора карда тавонад.»².

Ва «сураъа»: касеро гуянд, ки мардумро бар замин мезанад, (ин калима) ҳамвазни «хумаза» ва «лумаза» мебошад. Пас «хумаза» касест, ки миёни мардум суҳанчинӣ мекунад ва «лумаза»

¹ Ривояти Имом Бухорӣ дар «Китоби адаб», боби «Ҳушдорӣ аз ҳашм», ҳадиси № 6116, аз Абуҳурайра (разияллоҳу анҳу).

² Ривояти Имом Бухорӣ дар «Китоби адаб», боби «Ҳушдорӣ аз ҳашм», ҳадиси № 6114 ва Имом Муслим дар «Китоби ал-бирр ва-с-сила ва-л-одоб», боби «Ҷазаъи касе, ки ҳангоми ҳашм худро идора мекунад», ҳадиси № 2609, аз Абуҳурайра (разияллоҳу анҳу).

касест, ки миёни мардум айбҷуӣ мекунад. Пас нерӯманд касе нест, ки мардумро бар замин мезанад ва бар онҳо ғолиб меояд.

«إِنَّمَا الشَّدِيدُ الَّذِي يَمْلِكُ نَفْسَهُ عِنْدَ الْغَضَبِ»

«Ҳароина нерӯманд ҳамонест, ки ҳангоми ғазаб худро идора мекунад»¹, Пас касе, ки нафси худро мағлуб месозад ва ҳангоми хашм худро идора мекунад, ӯ неруманди воқеӣ аст ва идораи нафс ҳангоми ғазаб аз ҷумлаи ахлоқи писандида ба шумор меравад.

Пас, ҳар гоҳ хашмгин шудӣ, хашматро амалӣ макун. Ба Худо паноҳ бибар аз шайтони рондашуда. Агар рост истода бошӣ, бишин. Агар нишаста бошӣ, бихоб. Ва агар хашмат ҳамоно боқӣ монад, таҳорат кун, то ором гардӣ.

Хулоса: ахлоқи неке, ки аз фитрат сарчашма мегирад, аз ахлоқи неке, ки бо машқу одат ба даст меояд, беҳтар аст. Зеро он ба табиати инсон табдил ёфта, дар ҳар маврид ба осонӣ зоҳир мешавад. Аммо ахлоқи касбӣ мумкин аст дар баъзе ҳолатҳо аз инсон дур шавад.

Ҳамчунин мегӯем, ки ахлоқи нек бо роҳи касб кардан низ ба даст меояд. Яъне инсон метавонад худро тарбия ва машқ диҳад, то

¹ Ривояти Имом Бухорӣ дар «Китоби адаб», боби «Ҳушдорӣ аз хашм», ҳадиси № 6114 ва Имом Муслим дар «Китоби ал-бирр ва-с-сила ва-л-одоб», боби «Ҷазилати касе, ки ҳангоми хашм худро идора мекунад», ҳадиси № 2609, аз Абухурайра (разияллоҳу анху).

соҳиби ахлоқи ҳамида гардад. Ин ба чанд роҳ амалӣ мешавад, аз он ҷумла:

Аввал: Инсон ба Китоби Худо ва суннати Паёмбараш (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) муроҷиат кунад ва оятҳою ҳадисҳоеро, ки ахлоқи некро ситоиш мекунад, мутолиа намояд. Зеро ҳар гоҳ мӯъмин бинад, ки Қуръон ё Суннат хислат ё амали некеро васф ва ситоиш кардааст, барои амал кардан ба он мекӯшад.

Дувум: Бо шахсоне ҳамнишин шавад, ки бо ахлоқи накӯ машхуранд. Паёмбари Худо (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) ба ин маъно ишора намуда, фармудаанд:

«مَثَلُ الْجَلِيسِ الصَّالِحِ وَالْجَلِيسِ السَّوِّءِ كَمَثَلِ الْمِسْكِ وَنَافِخِ الْكَبِيرِ، فَحَامِلُ الْمِسْكِ إِمَّا أَنْ يُحْذِيكَ، وَإِمَّا أَنْ تَتَّبَاعَ مِنْهُ، وَإِمَّا أَنْ تَجِدَ مِنْهُ رِيحًا طَيِّبَةً، وَنَافِخِ الْكَبِيرِ إِمَّا أَنْ يَحْرِقَ ثِيَابَكَ، وَإِمَّا أَنْ تَجِدَ مِنْهُ رِيحًا خَبِيثَةً».

«Мисоли ҳамнишини нек ва ҳамнишини бад монанди фурӯшандаи атр ва дамандаи кӯраи оҳангарист. Фурӯшандаи атр ё ба ту атр ҳада мекунад, ё аз ӯ атр меҳарӣ ва ё аз ӯ бӯи хуш эҳсос мекуӣ. Аммо дамандаи кӯраи оҳангар ё либосатро месӯзонад ва ё аз ӯ бӯи нохуш ба машомат мерасад.»¹

¹ Ин ҳадисро Имом Бухорӣ дар «Китоби забиҳаҳо ва шикор», боби «Мушк», таҳти рақами (5534) ва Имом Муслим дар «Китоби некӣ ва пайванди хешутаборӣ», боби «Мустаҳаб будани ҳамнишинӣ бо солеҳон», таҳти рақами (2628) аз Абӯ Мӯсо ал-Ашъарӣ (разияллоҳу анҳу) ривоят кардаанд.

Аз ин рӯ, бар ҳамаи ҷавонон лозим аст, ки бо соҳибони ахлоқи ҳамида ҳамнишин бошанд ва аз бадахлоқон ва аҳли кирдорҳои пасту ношоиста дурӣ ҷӯянд, то ин ҳамнишинӣ барои онҳо мактаби тарбият гардад ва дар парвариши ахлоқи нек ёрирасонашон бошад.

Севум: Инсон дар бораи оқибатҳои ахлоқи бади худ андеша кунад. Шахси бадахлоқ назди мардум нохушоянд аст, аз ӯ канорагирӣ мекунад ва ҳамеша бо сифатҳои зишт ёд мешавад. Пас, вақте инсон бидонад, ки бади ахлоқ чунин паёмадҳои ногувор дорад, аз он дурӣ мечӯяд.

*

Паёмбар (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) — беҳтарин намунаи ахлоқи нек

Барои мо дар шахсияти Расули Худо (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) беҳтарин намуна ва сармашқи зиндагӣ вуҷуд дорад. Ӯ (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) аз ҳама мардум дида соҳиби волотарин ахлоқ буд, зеро Худованди Мутаъол дар васфи Ӯ мефармояд:

﴿وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ﴾

«Ва ҳамоно ту дорои ахлоқи бисёр бузург ҳастӣ». (Сураи Қалам, ояти 4), Ҳодисаҳо ва воқеаҳои, ки дар замони Паёмбар (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) рух додаанд, ҳамагӣ аз ахлоқи воло ва рафтори неки Ӯ шаҳодат

медиҳанд. Ҳатто ӯ (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) бо кӯдакон низ бо меҳрубонӣ ва лутф рафтор мекард: онҳоро навозиш намуда, бо онҳо бозӣ мекард. Чунончи ба яке аз кӯдакон мегуфт:

«يَا أَبَا عُمَيْرٍ، مَا فَعَلَ النَّعِيرُ؟»

«Эй Абуумайр, ба Нуғайр чӣ шуд?»¹, «Абӯ Умайр» кунияи кӯдаки хурдсоле буд. ӯ парандачаи кучаке дошт, ки ба гунҷишк монанд буд у «нуғайр» ном дошт. Вақте он паранда мурд, кӯдак саҳт ғамгин шуд. Паёмбар (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) барои тасалли додани ӯ бо меҳрубонӣ мепурсид: «Эй Абӯ Умайр, ба нуғайр чӣ шуд?»

Ҳамчунин рӯзе як аъробӣ (араби бодиянишин) ба масҷид омад ва дар он ҷо пешоб кард. Саҳобаҳо ӯро бо шиддат сарзаниш карданд, вале Паёмбар (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) онҳоро аз ин кор боздошт. Вақте он мард пешобашро ба анҷом расонид, Паёмбар (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) фармуд, то дар як зарф об биёранд ва онро бар ҷои пешоб резанд. Сипас он аъробиро назди худ хонд ва бо нармаӣ ба ӯ фармуд:

¹ Ин ҳадисро Имом Бухорӣ дар «Китоби адаб», боби «кушодарӯй бо мардум», таҳти рақами (6129) ва Имом Муслим дар «Китоби одоб», боби «Мустаҳаб будани таҳник кардани навзод ҳангоми таваллуд», таҳти рақами (2150) аз Анас ибни Молик (разияллоҳу анҳу) ривоят кардаанд.

«إِنَّ هَذِهِ الْمَسَاجِدَ لَا يَصْلُحُ فِيهَا شَيْءٌ مِنَ الْأَدَى أَوْ الْقَدَرِ، إِنَّمَا هِيَ لِلصَّلَاةِ وَقِرَاءَةِ الْقُرْآنِ».

«Ин масҷидҳо ҷойи палидӣ ва озор расонидан нестанд. Он танҳо барои намоз, зикри Худо ва тиловати Қуръон сохта шудаанд.»¹. Ё чунончи Паёмбар (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) ба ҳамин маъно фармудаанд.

Ҷиҳати ахлоқи неки Паёмбар (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) дар ин воқеа бисёр равшан аст. Ё он аъробиро сарзаниш накард, дашном надод ва ба задани ӯ амр нафармуд. Балки сабр кард то пешобашро ба анҷом расонад, сипас бо оромӣ ва меҳрубонӣ ба ӯ фаҳмонд, ки масҷид макони ибодат, зикри Худо ва тиловати Қуръон аст, на ҷойи чунин амалҳо.

Дар воқеаи дигар, марде дар моҳи Рамазон назди Паёмбар (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) омад ва гуфт: Эй Расули Худо, ҳалок шудам!

Паёмбар (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) фармуданд:

«وَمَا أَهْلَكَ؟»، قَالَ الرَّجُلُ: وَقَعْتُ عَلَى امْرَأَتِي فِي رَمَضَانَ وَأَنَا صَائِمٌ، فَلَمْ يُوبِّخْهُ، وَلَمْ يَنْهَرْهُ، بَلْ قَالَ لَهُ: «فَهَلْ تَجِدُ مَا تُعْتَقُ رَقَبَةً؟» قَالَ: لَا. قَالَ: «فَهَلْ تَسْتَطِيعُ أَنْ تَصُومَ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ؟» قَالَ: لَا. قَالَ: «فَهَلْ تَجِدُ مَا تُطْعِمُ سِتِّينَ مَسْكِينًا؟» قَالَ: لَا. ثُمَّ جَلَسَ، فَأَتَى النَّبِيَّ ﷺ بِعَرَقٍ فِيهِ تَمْرٌ، فَأَعْطَاهُ إِيَّاهُ وَقَالَ لَهُ:

¹ Ин ҳадисро Имом Бухорӣ дар «Китоби таҳорат», боби «Рехтани об бар пешоб», таҳти рақами (221) ва Имом Муслим дар «Китоби таҳорат», боби «Воҷиб будани шустани пешоб», таҳти рақами (285) аз Анас ибни Молик (разияллоҳу анху) ривоят кардаанд.

«تَصَدَّقْ بِهَذَا»، فَقَالَ الرَّجُلُ: أَعَلَى أَفْقَرٍ مِنِّي؟! فَمَا بَيْنَ لَا يَبْتَنِيهَا أَحْوَجُ إِلَيْهِ مِنِّي، فَضَحِكَ النَّبِيُّ ﷺ حَتَّى بَدَتْ أَنْيَابُهُ، ثُمَّ قَالَ: «ادْهَبْ فَأَطْعِمْهُ أَهْلَكَ».

— «Чӣ чиз туро ҳалок кард?»

Мард гуфт: Бо ҳамсарам дар рӯзи моҳи Рамазон ҳамбистар шудам, дар ҳоле ки рӯза будам.

Паёмбар (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) ўро сарзаниш накарданд ва бо ў дурушті нанамуданд. Балки фармуданд:

— «Оё метавонӣ ғуломеро озод кунӣ?»

Гуфт: Не.

Фармуданд:

— «Оё метавонӣ ду моҳ пайдарпай рӯза бигирӣ?»

Гуфт: Не.

Фармуданд:

— «Оё метавонӣ шаст мискиро таом диҳӣ?»

Гуфт: Не.

Он мард нишаст. Баъдтар сабаде аз хурмо назди Паёмбар (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) оварданд. Он ҳазрат онро ба он мард дода, фармуданд:

— «Инро садақа кун.»

Мард гуфт:

— Эй Расули Худо, оё ба касе фақиртар аз мо? Савганд ба Худо, дар тамоми Мадина касе аз аҳли хонаводаи ман муҳтоҷтар нест.

Паёмбар (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) чунон хандиданд, ки дандонҳои муборакашон намоён шуданд. Сипас фармуданд:

— «Бирав ва онро ба аҳли хонаводаат бихӯрон.»¹.

Ахлоқи неки Паёмбар (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) дар ин воқеа низ басо равшан аст. Ӯ ин мардро сарзаниш накард, таҳқир нанамуд ва маломат нафармуд. Зеро бо хирад ва бурдбории худ дарёфтанд, ки ӯ бо пушаймонӣ, тавба ва тарси Худо назди эшон омадааст. Аз ин рӯ, Пайғамбар (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) дид, ки ин шахс сазовори сарзаниш нест; балки бояд бо меҳрубонӣ ҳақиқат ба ӯ баён гардад ва бо нармиву муҳаббат бо ӯ муносибат шавад.

Масъала: Бисёре аз мардум мегӯянд, ки мардumi Ғарб дар муомила, харидуфурӯш ва муносибат бо мардум аз ахлоқи беҳтаре бархӯрдоранд, дар ҳоле ки дар миёни бисёре аз мусалмонон фиреб, дурӯғ ва бо қасами бардурӯғ фурӯхтани мол дида мешавад. Сабаби ин чист? Оё пешрафти саноатӣ ва тамаддуни онҳо дар ташаккули ахлоқии онҳо нақши бузург дорад?

Ҷавоб: Паёмбар (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) фармуданд:

¹ Ин ҳадисро Имом Бухорӣ дар «Китоби рӯза», боби «Агар шахсе дар моҳи Рамазон ҳамбистарӣ кунад ва чизе барои каффори надошта бошад, пас бар ӯ садақа шавад, бо он каффори адо намояд», таҳти рақами (1936) ва Имом Муслим дар «Китоби рӯза», боби «Саҳт ҳаром будани ҳамбистарӣ дар рӯзи моҳи Рамазон барои шахси рӯзадор», таҳти рақами (1111) аз Абӯ Хурайра (разияллоҳу анҳу) ривоят кардаанд.

«لَوْ يُعْطَى النَّاسُ بِدَعْوَاهُمْ، لَدَّعَى رَجَالٌ دِمَاءَ قَوْمٍ وَأَمْوَالَهُمْ، وَلَكِنَّ النَّبِيَّةَ عَلَى الْمُدَّعِي»،

«Агар мардум танҳо бо даъвоёшон ҳақ мегирифтанд, гурӯҳе хуни дигарон ва молу мулки онҳоро азони худ медонистанд. Аммо далел ва ҳуҷҷат бар дӯши даъвогар аст».¹ Он чи миёни мардум машхур шудааст, ки гӯё мардуми Ғарб дар муомила дорои ахлоқи нек ҳастанд, дуруст нест. Зеро касоне, ки ба он кишварҳо рафта, бо чашми адолат ва инсоф ба аҳволи онҳо нигаристаанд, на бо чашми таъзим ва шефтагӣ, хуб медонанд, ки дар байни онҳо низ рафторҳои бисёр нописанд вучуд дорад.

Чунонки шоир гуфтааст: Чашми ризо аз дидани ҳар айб кӯр аст,

Ҳамон гуна ки чашми хашм ҳама айбҳоро ошкор месозад².

Бисёре аз ҷавононе, ки ба кишварҳои Ғарб сафар кардаанд, ба ман аз корҳои бисёр зишт ва ахлоқи нописанди онҳо нақл кардаанд. Зеро ҳаргоҳ онҳо дар харидуфурӯш ростқавлӣ нишон медиҳанд, ин аз камоли ахлоқи онҳо нест, балки

¹ Нигаред: Ал-Ҳайавон-и Ҷоҳиз (3/226), Уюну-л-ахбор (3/16) ва Ал-Иқду-л-фарид (2/194).

² Ривояти мазкурро Бухорӣ дар «Китоби Тафсири Қуръон», боби тафсири ояти: «Ҳамоно касоне, ки паймони Худо ва савгандҳои худро ба баҳои андаке мефурӯшанд...» (Оли Имрон: 77), бо рақами 4552, инчунин Муслим дар «Китоби Қазоҳо», боби «Савганд бар зиммаи муддаоалайҳ (касе ки нисбат ба ӯ даъво шудааст) аст», бо рақами 1711, аз ривояти Абдуллоҳ ибни Аббос (разияллоҳу анҳумо) овардаанд.

аз он сабаб аст, ки онҳо моддапарастанд. Онҳо медонанд, ки ҳар қадар дар муомила ростқавлтар ва боинсофтар бошанд, мардум бештар ба онҳо рӯ меоранд, молашонро меҳаранд ва тичораташон пеш меравад.

Пас онҳо ин корро на аз рӯи ахлоқи воло, балки барои манфиати моддӣ анҷом медиҳанд. Онҳо муомилаи хубро яке аз беҳтарин василаҳои рушди сарват ва ҷалби муштариён медонанд. Вагарна ҳақиқати онҳо ҳамон аст, ки Худованди Мутаъол дар бораи онҳо фармудааст:

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أُولَئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ﴾⁶

«Ҳамоно касоне аз аҳли китоб ва мушрикон, ки кофир шуданд, дар оташи ҷаҳаннам ҷовидона хоҳанд буд. Онҳо бадтарини офаридагонанд». (Сураи Байина, ояти 6). Ман ҳеҷ касро ростгӯтар аз Худованди Азза ва Ҷалла дар тавсифи кофирон намедонам. Агар Худо онҳоро «бадтарини офаридагон» номида бошад, пас чӣ гуна метавон умед дошт, ки онҳо танҳо барои ахлоқи нек зиндагӣ мекунанд? Ҳаргиз чунин нест.

Он чи аз ростӣ, равшанӣ ва ростқавлӣ дар баъзе муомилаҳои онҳо дида мешавад, барои худи ин арзишҳо нест, балки ҳадафашон ба даст овардани обрӯ, эътибор ва ғоидаи молист.

Вале ҳар касе, ки зулм, таҷовуз ва ситамкории онҳоро нисбат ба мардум дар ҷойҳои гуногун дидааст, ҳақиқати сухани Худовандро мефаҳмад, ки фармудааст:

﴿...وَأَنَّكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ﴾.

«Онҳо бадтарини офаридагонанд».

Аммо он чи аз бисёре аз мусалмонон сар мезанад, аз қабилӣ фиреб, дурӯғ ва хиёнат дар муомила, ин далели он аст, ки ба ҳама ондоза аз ислом ва имони онҳо коста шудааст, ки аз аҳкоми шариат сарпечӣ кардаанд.

Пас ин ки бархе аз мусалмонон аз чорҷӯби шариат берун рафта, чунин рафтор мекунанд, ҳаргиз маънои онро надорад, ки дар ҳуди шариат нуқсон вуҷуд дорад. Шариати ислом комил аст.

Ин гуна афрод пеш аз ҳама ба худ зулм кардаанд, сипас ба обрӯи шариати Ислом, баъд ба бародарони мусалмони худ ва инчунин ба ғайримусалмононе, ки бо онҳо муомила мекунанд, зарар расонидаанд. Аммо дар асл зиёни асосӣ ба ҳуди онҳо бармегардад.

Шаҳси оқил ҳеҷ гоҳ хатои пайравони як динро ба ҳуди дин ва шариате, ки онҳо ба он мансубанд, нисбат намедиҳад.

Аз ин рӯ, ман аз ҳамаи мусалмонон умедворам, ки барои мубориза бо чунин корҳои нописанд, ки Ислом онҳоро ҳаргиз

намепазирад, аз қабилӣ дурӯғ, хиёнат, фиреб, қаллобӣ ва монанди инҳо, ҷиддан талош намоянд.

Масъала: Кадоме бартар аст: шахсе, ки дар дин камбудӣ дорад, аммо ахлоқи нек дорад, ё шахсе, ки дар пойбандӣ ба аҳкоми шариат қариб ба камол расидааст, вале ахлоқи бад дорад? Ва ин масъала бо ҳадиси Паёмбар (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) чӣ иртибот дорад, ки фармуданд:

«ذَهَبَ حُسْنُ الْخُلُقِ بِخَيْرِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ»

«Ахлоқи нек тамоми некиҳои дунё ва охиратро ба худ бурд.»¹, Ва ҳамчунин бо ҷавоби он ҳазрат (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) ба Умми Салама (разияллоҳу анҳо)?

Ҷавоб: Шубҳае нест, ки аз нишонаҳои камоли диндорӣ, камоли ахлоқ аст. Чунонки аз Паёмбар (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) ҳадиси саҳеҳ ривоят шудааст, ки фармуданд:

«أَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا».

«Комилтарини муъминон дар имондорӣ, бо ахлоқтарини онҳо мебошад»².

¹ Ин ҳадисро Абд ибни Ҳумайд дар Муснади хеш (рақами 1210), Хароитӣ дар Мақориму-л-ахлоқ (рақами 50) ва Табаронӣ дар Ал-Муъҷаму-л-кабир (23/223) аз ривояти Анас ибни Молик (разияллоҳу анху) нақл кардаанд.

² Ривояти Абудовуд, китоби «Суннат», боби «Далел бар каму зиёд будани имон», рақами (4682), Тирмизӣ, китоби «Ризоъ», боби «Он чӣ дар бораи ҳаққи зан бар шавҳараш омадааст», рақами (1162), аз ҳадиси Абухурайра (разияллоҳу анху).

Бинобар ин, ҳар касе, ки ахлоқаш ноқис бошад, динаш низ ноқис аст. Зеро камоли дин ба камоли ахлоқ вобаста мебошад.

Пештар баён кардем, ки ахлоқи нек ҳам дар муносибат бо Парвардигор зоҳир мешавад ва ҳам дар муносибат бо мардум. Аз ин рӯ, маълум мегардад, ки ҳар қадар дин комилтар бошад, ахлоқ низ ҳамон андоза комилтар хоҳад буд.

Бар ҳамин асос, таъсири шахсе, ки ахлоқи комил дорад, дар ҷалби дигарон ба дину ойн аз таъсири шахсе, ки ибодатгузор аст, вале ахлоқи бад дорад, бештар мебошад.

Агар шахсе, ки дар ибодат мувафақ асту ҳамзамон ахлоқи нек дорад, ин беҳтарин ва комилтарин ҳолат мебошад.

Аммо муқоиса кардани ду нафар — яке дар ибодатҳои шахсии худ бисёр кӯшиш мекунад, вале ахлоқи бад дорад, ва дигаре ахлоқи нек дорад, вале дар баъзе ҷиҳатҳои динӣ камбудӣ дорад — масъалаест, ки наметавон барои он ҳукми кулӣ ва меъёри дақиқ муқаррар кард.

Аз Худованди Мутаъол мехоҳем, ки моро аз зумраи касоне қарор диҳад, ки зоҳиран ва ботинан ба Китоби Ё ва суннати Расулаш (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) пойбанданд, ва ҷони моро бар ҳамин ҳолат гирад, дар дунё ва охираат сарпарасту ёварамон бошад, пас аз он ки ҳидояташро насиби мо гардонд, дилҳоямонро гумроҳ нагардонад ва аз назди Худ ба мо

раҳмати фаровон ато намояд. Ҳамоно Ё
Бахшоянда ва бисёр атоқунанда аст.

*

Фехраст

Ахлоқи ҳамида.....	2
Ахлоқи ҳамида.....	2
Ба номи Худованди Бахшандаи Меҳрубон.....	2
Соҳаҳои ахлоқи нек.....	9
Паёмбар (саллаллоху алайҳи ва саллам) — беҳтарин намунаи ахлоқи нек.....	35